

„בית שערים“^{134*} נראה שהם לא ידעו על שום צללים ביחסי ה„חתם סופר“ והמהר”ץ, שכן מי שהכיר צדקתם ודביקותם ב„חתם סופר“ ובתלמידיו, יודה כי מן הנמנע שהם יזכירו בספריהם את מי ש„נחשד“ על ידי רבם הגדול. גם רמ”ל כץ, תלמיד מהר”א¹³⁵, שזכה להערכת גדולי הדור, העריך מאד את המהר”ץ, ובספרו „לחם שערים“ הציל כמה פעמים את המהר”ץ מידי משיגו¹³⁶.

גם רבי חיים אלעזר שפירא ממונקאטש, בעל „מנחת אלעזר“, שנמנה על הרבנים הקנאים, ידע לכבד את המהר”ץ, והגם שהזכיר את חולשתו „שלפעמים במחכת“ה נטה קצת לאהבת המתחדשים, כי ע”כ ברוב גבורתו נכשל בטעות“ (ח”א סי’ כו), וכך הוא טוען: „אמנם אין ראיה מדברי המהר”ץ בדברים כאלו, אשר נודע דרכו קצת נוטה לדעתם של המתחדשים“ (ח”ד סי’ מט), וגם מדברי הגאון הקנאי הזה, שנוהר כך ואמר על המהר”ץ „ברוב גבורתו נכשל בטעות“, „נוטה קצת למתחדשים“, ניתן לדון על

לימודו של אביו בישיבת החת”ס (בעל איגרות סופרים לא הזכירו בין תלמידי החת”ס, ח”ב, עמודים 89—95, וכבר העיר ע”ז בעל זכרון למשה, עמ’ ט). בשו”ת קול אריה יו”ד סי’ נה, נזכרו הגהות ושו”ת המהר”ץ, רק באו”ח סי’ ה לא הזכיר את שמו, אם כי הביא דבריו בענין מטבע הברכות.^{134*} ר’ עמרם בלוהם, בעל בית שערים, נולד בשאמשאן שנת תקצ”ד ונפטר כו אלול תרס”ז בב’ אויפאלא, הונגריה. מתלמידי בעל „כתב סופר“. בשו”ת שלו, או”ח סי’ כה, השתדל לתרץ את דברי המהר”ץ, לאחר שתירוצו של חתנו, בעל ילקוט הגרשוני, לא מצא חן בעיניו, עי’ זכרון למשה עמ’ מו; כלילת יופי, ח”ב, עמ’ עא, בהערה; שם הגדולים מארץ הגר, אות ע, יב.¹³⁵ עי’ שו”ת מהר”א חלק או”ח, סימנים כז, מז, סז, קצד, רד, וביו”ד סימנים יב, קטו, קסג, רפ, ש, שן, שסא, שסב.

¹³⁶. בשנת תרכ”ב הדפיס ר’ יצחק הנדל טאננעלעס מווינה, ספר בשם „שערי בינה“, שהיה מכוון נגד ספרו של המהר”ץ „משפט ההוראה“, ופעמים הרבה התקיף את המסורת שהמהר”ץ היה מגינה. ר’ משה ליב כץ, שהחליט לצאת נגד טאננעלעס, כתב אליו בנידון, אך הנ”ל לא הגיב. הוא התייעץ עם ר’ אלעזר הלוי רבה של ווינה בעל יד אלעזר (עי’ שו”ת יד אלעזר, סימן קטז, בסופו) ובשנת תרכ”ב הוציא את ספרו „לחם שערים“, בהסכמתו ועידודו של רבי עזריאל הילדסהיימער, ובו הוכיח את שגגותיו של בעל „שערי בינה“ כנגד המהר”ץ ותורתו; פרט מענין הוא שכמעט בכל הספר נזכר שם המהר”ץ רק ברמיזה, גם הר”ע הילדסהיימער וכן בעל „יד אלעזר“, שניהם ידידי המהר”ץ, לא הזכירו את שמו בהסכמותיהם והדבר פלא.

גישתו אליו. גם מן ההסכמות על הספר „תורת חז"ל למהר"ן דמביצר, מתאשרת הנחתה, שכן המסכימים: בעל „דברי חיים", רבי שמעון סופר, בעל „שואל ומשיב" ורבי שלמה קלוגר, לא היו מסכימים על ספר שמחברו שפך סוללות כבוד מסביב לאישיות המהר"ץ.

רק פעם אחת נפלטו מקולמוסו של המהר"ץ כמה מלים נמרצות, כלפי ה„חתם סופר", ואם כי המחשבה היתה רצויה, בוודאי שהשתיקה היתה עדיפה מהדבור¹³⁷. היה זה כאשר המהר"ץ התלונן באזני שי"ר¹³⁸, על יחסו המוזר של ר' זכריה פראנקעל מדרעזדען¹³⁹. כדבריו „וכן נהג עמי הגאון פראנקעל, שלחתי לו באמצעות „הדילישאנץ" ספרי מבוא התלמוד עם דרכי ההוראה, ולא נתן לי תודה ומענה, וגם לא נשא שם חיבורי בין הרעצענזיאנען אשר יבואו כפעם בפעם במכתב עתי שלן¹⁴⁰, זאת לא זאת, כי במקום אחד נדון הלנת מתים כותב על דברי כי מעוקמים המה, וגם בשם רבי אינו מכנה אותי במקום אשר מזכיר את שם המנוח מוהר"מ סופר (שונאו מאז אשר לחם עמו אחר מותו) בשם ר' משה סופר...".

פראנקעל היה אמנם איש מלומד ותורני¹⁴¹, אך אי אפשר להשוות ידיעותיו התלמודיות לאלו של המהר"ץ, ועל אחת כמה וכמה שלא הגיע לקרסולי בעל „חתם סופר", ועל כן אין תארי ושבחיו מגדילים את כבודו של ה„חתם סופר" והעדרם אינו מקטין את ערך המהר"ץ.

זאת ועוד: כוונת המהר"ץ היתה להדגיש באזני שי"ר, שפראנקעל לא התנהג כלפיו בדרך ארץ, כי בעל „חתם סופר", שהיה ידוע בהתנגדותו

137. כבודו של החת"ס היה גדול ביותר כבר בדורו הוא, ואכמ"ל.

138. עי' קרית ספר שנה א, חוב' ב, עמ' 152—150, במאמרו של דינור-דינבורג על גורלם של כתבי שי"ר, גם בידי הפרופ' מאיר בלבן היה קובץ שלם מהם, ובספר היובל של רצפ"ח (ווינה תרצ"ג, עמ' קעח—קפ, בחלק העברי) פירסם מתוכו את מכתבו של המהר"ץ אל שי"ר בענין האספות שהיו אז בגרמניה עי' Geschichte des Jüdischen Volkes לפיליפסוהן, ח"ב, עמ' 210, ובלבן מצינו שם, ומשם ציטטתי את הקטע הנוכחי.

139. נולד בפראג כד תשרי תקס"ב, נפטר בברעסלוי ח אדר"א תרל"ה. עי' עליו בספרו של שפ"ר, ר' זכריה פראנקעל, ווארשא תרנ"ח.

140. פראנקל הוציא בשנות תר"ד תר"ה ותר"ו את Zeitschrift für Religiöse Interessen des Judentums ולמכתב זה נתכוון המהר"ץ, שכן עתונו של פראנקל MGWJ התחיל להופיע בשנת 1851.

141. עי' בדרכי המשנה שלו ליפסיה תרי"ט וביתר חבוריו, המפורטים ברשימת שפ"ר. שם.

החריפה כלפי כל דבר שבא ממחנות ההשכלה¹⁴², וגם פראנקעל עצמו יצא נגדו במאמריו¹⁴³, קבל מפראנקעל את הכבוד הראוי לו, ואילו הוא — המהר"ץ שלא התייחס בשלילה לכל דבר שהי' לו קשר עם ההשכלה, ובגרמניה עצמה הסכים לחכמי גרמניה ולשיטתם, לא זכה לרצנויות, שמחברים פחותים ממנו זכו להן, ונוסף לזה שלל ממנו אפילו את התואר רבי שכל רב ור"מ ראוי לו.

עלינו לבאר עוד מדוע נפקד שם המהר"ץ מהתשובה בשו"ת חתם סופר, יו"ד סי' שלח. השערתי היא כדלקמן: מתוכן מכתבו של בעל „חתם סופר“ אל המהר"ץ אנו למדים עד כמה חרד הראשון לכבודו של השני, שלא לפגוע בו אפילו פגיעה כל שהיא, גם סגנון המכתב הוא ידידותי, וכך פותח ה„חתם סופר“ בדבריו „ידידי, דבר לי אליו“, ופשוטו כמשמעו, שתוכנו הוא דבר שבין שניהם לבדם.

מתוך הכרת עדינות נפשו של ה„חתם סופר“ ואת זהירותו בכבוד אחרים בכלל, ובכבוד תלמידי חכמים בפרט, יש להניח שאפילו הבחור המעתיק של ה„חתם סופר“¹⁴⁴ לא ידע על מכתב ידידות זה, והוא בעצמו טיפל בו כדי לשמור על סדיות הענין, ועל כן לא נשאר מהמכתב העתק באוצר ההעתקות של ה„חתם סופר“ וגם בניו לא ידעו עליו.

הגם ששתי התשובות, הנזכרות במכתב ה„חתם סופר“, כולן אומרות כבוד להרב מזאלקווא ופרסומן לא היה גורם לו עלבון, כמו שהדגיש בעצמו ^{הואי' חתומן} מ"מ השאיר את ההחלטה למהר"ץ. מובן מאליי איפוא שאם איזה מדפיס או מו"ל היה פונה אליו ומבקש ממנו את התשובות הנ"ל כצורתן, לא היה מוסרן אליו, ואף אם היה מוסרן היה משמיט את הכותרות, היינו את שם השואל בראש השאלה.

בענין הנידון הגיעו התשובות לידי המו"ל, ולא נמסרו לו ע"י בעל „חתם סופר“, ולא היה מי שידאג להסרת הכותרות מהתשובות, וכך הגיעו לידי המו"ל ר' מרדכי ליב ביסליכוס, שהכיר היטב את המהר"ץ

142. ע"י AZJ 1840, עמ' 152; OR 1840, עמ' 32 וע"י בדברי דב סדן, רשומות, סדרה חדשה, ח"ב עמ' 152.

143. ע"י בעיתונו הנ"ל של פיליפסוזהן, וליתר ביאור בספרו הנ"ל של שפ"ר, וע"י איגרות סופרים, ווינה תרפ"ט, ח"א, עמ' 31, שפראנקל יצא במכתב גלוי נגד החת"ס בענין רב אחד בשם יונתן אלכסנדרזון, שהחת"ס אסר עליו להורות עיי"ש, וע"י אוצר נחמד להרב י"י גרינוואלד, עמ' 88, הערה טו.

144. ע"י תשובות החת"ס, חלק ששי, סי' פה למהר"מ מינץ.

ומשפחתו, כי שניהם היו ילידי ברודי ובני דור אחד¹⁴⁵. בעל,,חתם סופר" שקל בדעתו מה לעשות, והחליט לפנות אל המהר"ץ ולשמוע חוות דעתו בזה, ובו במקום הורה למו"ל להסיר בינתיים את שם השואל מתשובה סי' שלח.

בעל,,חתם סופר" לא הורה לעשות כן לגבי תשובה סי' רח, שכן לא הרי סי' רח כהרי סי' שלח. סי' רח דן ברובו על הספר,,תורת נביאים", ורק פה ושם יש רמז דק על זהירות יתירה, שרק המעיין היטב היטב ימצאו. כיון שהספר,,תורת נביאים" נתפרסם בחוגי הלומדים, וכולם ידעו שמחברו הוא המהר"ץ, לא ראה ערך מעשי בהעלמת השם. ביחוד אחרי שבהרבה מקומות בתשובה זו הוא משבח את המחבר, והגם ששאל את המהר"ץ גם על התשובה הזו, החליט להשאיר את שמו, מה שאין כן בסי' שלח, ששם הוא מדבר קשות עם המהר"ץ, ומדגיש שם את שיטתו,,חדש אסור מן התורה" לעומת שיטת,,הוראת שעה". הוויכוח המקורי אינו לגבי אישיות המהר"ץ אלא על כל בעלי השיטה הזאת, ואפילו אם יעלים את שם המהר"ץ, יוכלו להבין את השקלא וטריא על הלנת מתים, והרי המהר"ץ לא חיבר ספר מיוחד על הענין הזה, עד שמי שהוא עלול לשער כי כנגדו כתב בעל,,חתם סופר" את כל זאת, ע"כ דרש מהמו"ל להוציא שם המהר"ץ ועירו משם.

כנראה שאח"כ נשתקע כל הדבר ולא ידוע לנו אם המו"ל הנ"ל הגשים את תכניתו¹⁴⁶, יתכן גם שבינתיים הגיעה התשובה החיובית של המהר"ץ, אך מכיון שהענין נשתקע כבר והתשובות הוחזרו לרשות ה,,חתם סופר", לא נשתנה בהם דבר והשאירו הכל כמקודם, היינו סי' רח כמו שהוא, וסי' שלח בהשמטת שם מהר"ץ.

כאשר בני ה,,חתם סופר" הדפיסו את תשובות אביהם הגדול ומצאו את התשובה הנ"ל, בעילום שם, לא רצו לשנות בה דבר, כי כאמור למעלה ייתכן שלא ידעו על כל המו"מ הנ"ל, ואם גם נודע להם, החליטו ללכת בעקבות אביהם ולא נטו מרצונם. כמובן, שכל זה הוא בבחינת השערה, ואפריון נמטייה לכל מי שיואיל בטובו לעוררני על האמת בזה.

145. ראה ברודי לד"ר נ"מ גלבר, בסדרת ערים ואמהות בישראל, כ"ו, עמ' 201—204.

146. בעל זכרון למשה, דף מו ב. חיפש אחרי כל התשובות שנדפסו בספרים שונים, נוסף על שאלות ותשובות ה,,חתם סופר", ומזכיר כמעט את כולן, אך אין שם רמז על שתי התשובות הנ"ל. לא ראינו אינה ראינה, אך רגלים לדבר שלא נדפסו.

בדיון על יחס ה"ח"חם סופר" ותלמידיו אל המהר"ץ רצוני להזכיר את הוויכוח על אפני המציצה, שהתלקח אז ושגם המהר"ץ השתתף בו, אלא שנשתקע בעוד מועד.

ביום א, טז שבט תקצ"ז, פנה הגאב"ד של ווינה, ר' אלעזר הורביץ, בעל "יד אלעזר", לרבו בעל "ח"חם סופר" בשאלה אם מצות מציצה היא רק בפה ובשפתיים, או אולי מותר לבצע אותה ע"י אמצעים יעילים שהרופאים המציאו. סבת שאלתו היתה מחלת הצרעת, שפשתה אז בילדים רכים שנימולו ע"י מוהל אחד, והגם שבדקו את המוהל ולא מצאו בו את המחלה ההיא. מכל מקום חששו הרופאים שיתכן שמפי המוהל נפתחה הרעה על הילדים. ברור שלולא הסכנה המקומית לא היה ר"א הורביץ פונה לרבו בענין זה (שאלת הרב מווינה אינה בשו"ת "יד אלעזר", אלא פורסמה בכתב עת)¹⁴⁷.

בתשובתו, שנכתבה ארבעה ימים לאחר מכן, ביום ה, כ שבט תקצ"ז, התיר בעל "ח"חם סופר" להשתמש באמצעי מציצה אחרים, כל זמן שמקיימים את מצות המציצה כראוי, אך הדגיש באזני תלמידו דהיכא דאיכא למיחש לסכנתא יכולים לסמוך על היתרו. תשובה זו לא נכללה בשו"ת ח"חם סופר אלא במ"ע הנ"ל¹⁴⁸, ואילו תלמידו בעל "יד אלעזר"

147. כוכבי יצחק, בעריכת מגדל שטערן, ווינה תר"ה, חוב' א, עמ' 40-41. בשנת תר"ז הופיעה מחדש חוב' א ללא כל שינוי, ובחוברת כח הדפיסו ענין המציצה מחדש עמ' 111-112, ועי' בספר ברית עולם על הלכות מילה, ניו-יורק תש"י, עמ' 151-153, אות ברית, קראקא תרס"ג, פרק לא; המאסף, בעריכת הרב רב"צ קואינקא, שנה ג סי' קיא ושנה ד סי' קכב. החכם רש"ה וויינגרטן מסביר (סיני הנ"ל בהערה 83), שהמהר"ם שיק הדן בענין זה (יו"ד סי' רמד וכן או"ח סי' קנב) לא ראה את חילופי הדברים בין הרב והתלמיד במקורם, ועל כן נזכר שם שהרופא היה חולה, שכן לפי מכתבו של הרב מווינה בדקו את הרופא והיה בריא, אך טענתו אינה ברורה, כי הרב מווינה מדגיש שחשדו במוהל הגם שמצאוהו בריא, עיי"ש. 148. לדברי בעל "ברית עולם" (ניו-יורק תש"י, עמ' 151) היה בידי הרב ד"ר י"ז כהנא בירושלים צילום מתשובה זו, עי' בשו"ת בנין ציון הישנות, סימנים כג"כד, שם הוא משיג על בעל "יד אלעזר" ביחוד בסימן כד. ועי' Orient 1846, עמ' 338-340, 345 שם נדפס בשני המשכים מאמרו של הר"א הורביץ מווינה, וכנראה מהתאריכים נדפס מאמרו, בין תשובתו הראשונה של בעל "בנין ציון" (סימן כג) ובין תשובתו השניה (סימן כד), כי התאריך של סימן כג הוא מיום ג, י אלול תר"ז, ומאמר הרב מווינה

הזכיר את שאלתו ותשובת רבו (בסימן נה) בקיצור נמרץ. והרי תשובתו של ה"ח, חתם סופר":

שיל"ת פ"ב נהגי ליום ה' כ' שבט תקצ"ז, לפ"ק.

שלום וכט"ס ואורך ימים ושנות חיים לידידי תלמידי הרב וכו' מו"ה אלעזר סג"ל הורוויץ נ"י אב"ד בע"מ וויען.

יקרתו הגיעני ויפה כתב כי לא נמצא מציצה בפה דוקא כ"א למקובלים, שאומרים למתק הדין על ידי פה ושפתיים, ואין לנו עסק בנסתרות *148 היכא דאיכא למיחש לסכנתא כל דהוא. והנה שרש מיץ מצץ הכל אחד וכתוב מיץ אפים (משלי ל) וימץ טל מן הגיזה, בשופטים, בגדעון, ובכולם פרש"י לשון סחיטה וכבישה להוציא דבר מכחו, וכן פירש רד"ק, והראב"ע עיי"ש, וא"כ אין לנו אלא להוציא הדם ממקומות רחוקות, יהי' על איזו פעולה שתהי', ויש להאמין המומחים על זה, איזו פעולה תפעול כמו מציצה ושפתיים.

ועוד אני אומר, אפילו הי' מפורש בש"ס מוצץ בפיו, מ"מ כיון שאין זה מהכשר מילה אלא משום סכנה, והמל' ופרע ולא מצץ כבר גמר

ב-Orient הוא מיום 22 לאוקטובר 1846 (ב' מרחשון תר"ז), ועל כך באה התשובה השניה של הרב מאלטונא (סימן כד) שם הוא מצטט ממאמרו של הרב מווינה. בעל "יד אלעזר" מציין (במאמרו שם, עמ' 345) כי בידו היו שלשה מכתבים מה"ח, חתם סופר" בענין זה, וכן שזאת היא הפעם הראשונה והאחרונה שהוא מופיע בפומבי בענין המציצה ועי' המליץ תרנ"ט, גל' קכג, עמ' ל; בשו"ת רשב"ן, או"ח סימן קמז, הביא את תשובת החת"ס לבעל "יד אלעזר" ומסתייע מהראיה הנזכרת בשו"ת מהר"ץ, סימן ס, מבלי להזכירה על שם אומרה, אם כי הזכיר בסוף סימן קמג את תשובת המהר"ץ, ועי' שם סימנים קמ—קמד, שם הוא מביא את שאלתו למהר"מ שיק (שעליה ענה המהר"מ שיק, בחלק או"ח סימן קנב), וטוען: „ועתה אהובי בני, ראה מה שהשיב לי מרן ז"ל באו"ח, סימן קנ"ב, הוא לא רצה לידע שהתיר מורו הגאון בעל ח"ס זה כבר למצוץ בספוג, והלך וחיפש למצוא איסורים ממקומות מפוזרים אשר אין נוגעים בענין אשר הצעתי לפניו...". כיון שהטיח בחפזו דברים נגד מורו, נגרמו לו אי נעימויות ועי' סי' קמה-קמו. *148. על יחסו של החת"ס לנסתרות עי' בתשובותיו, או"ח סי' לו, בחלק ששי סי' סד, וביחוד או"ח סי' קצז וביו"ד סי' רלד, ועי' זכרון למשה עמ' ח ב, יא ב, נט ב, סג א; חוט המשולש עמ' כח א — כח ב. בדרשה לערב יוה"כ (שגדפסה ביחד עם ספר הזכרון, ירושלים תשי"ז, עמ' קכ ואילך) נזכר פעמיים שהחת"ס רמז לגלות דבר. שהוא בבחינת סוד ה' ליראיו עיי"ש.

מצותו והתנוק מותר בתרומה ואביו עושה פסח, אלא שהוא בסכנה עד שיעשה פעולה להוציא דם ממקומות רחוקות, ובפרק רבי אליעזר דמילה יליף ר"פ דומיא דאספלונית וכמון שהוא משום סכנה, ה"נ מציצה. והרי אספלונית וכמון גופי' אין אנו נוהגין בכמון כלל, גם לא באותן אספלוניות שנזכרו שם בש"ס באביי ורבא, שמע מינה כיון דמשום רפואה הוא אין להקפיד אם המציאו הרופאים רפואות אחרות במקומם, והוא הדין נמי מציצה, אפילו הי' מוזכר במשנה מציצה בפה, מ"מ יכולין להמיר בדבר אחר כיוצא בו. אך יזהרו הרופאים המומחים שיעידו באמת אם הספוג עושה פעולת מציצה בפה, יותר מזה אין לחוש, לפע"ד.

ה' ירפאהו ויחלימהו כנפשו היקרה ונפש א"נ דש"ת

משה הק' סופר מפפד"מ.

כתשע שנים לאחר מכן, ביום יט סיון, שנת תר"ה, השיב בעל „יד אלעזר" לשואלו (בסימן נה): „הנה זה יותר משמונה שנים אשר הנהגתי פה העירה לעשות המציצה על ידי ספוג, שהמציאו הרופאים המומחים, ועשיתי ככה מחמת הסבה הנזכרת במכתבי, הנדפס בבכורי העתים המכונה כוכבי יצחק¹⁴⁹, אשר הי' למראה עיני כבוד מעלתו נ"י, ובהסכמת מ"ו הגאון מוהר"מ סופר זצ"ל, ופעולת המציצה הזאת טובה הרבה יותר לרפואת הנמול מאותה המציצה שבפה ושפתיים". כנראה שרבה של ווינה הנהיג באופן קבוע את הספוג במקום מציצה בפה, כי לדעתו תמיד איכא חשש סכנה.

וכאשר ר' יעקב רייפמן משברשין פנה אל המהר"ץ בענין זה (שו"ת מהר"ץ סי' ס), קיבל את תשובתו: „ובענין המציצה הנהוגה אצלנו בפה, ובימינו המציאו הרופאים איזה סמים אשר מועיל כמו המציצה, הנה כבר הורה זקן הגאון מופת הדור מוהר"מ סופר ז"ל אבדק"ק פרעשבורג, כמו שראיתי גרפס בשמו בספרים חדשים, כי עיקר המציצה רק משום סכנה, כמ"ש בשבת קל"ג, האי אומנא דלא מייץ — סכנתא, ומעבירין אותו, וא"כ כל שיש לנו דרך אחר נבחן בנסיון, כי מועיל להסיר הסכנה כמו המציצה, הוא הנכון. ועוד ראיתי להרב קצות החושן, סימן שפ"ג ס"ב, דהחליט כשיטת הרא"ש בחולין פרק כסוי הדם, דמי שהוא מוהל אינו יכול לכבד לאחר במצות מילה, רק במציצה, דאינה רק לרפואה, ובזה יכול לכבד לאחר. וכן מוכח מדברי הילקוט קפיטל ל"ה¹⁵⁰, דחשיב כל

149. עי' פרקי השכלה לראובן פאהן, ח"א, עמ' 224-225 (מצוטט ע"י ש"ה וויינגרטן שם).

150. הכוונה לילקוט שמעוני, ועי' במדרש שוחר טוב, הוצאת בובר עמ' קכד-

האיברים אשר עושים בהם המצוות, ולא חשיב בפה והלשון לענין מציצה, ומזה דמציצה אינה רק משום רפואה, וכל ענין אשר מסיר הסכנה, סגי" 151. והנה ידוע שכל גדולי התלמידים מבית מדרשו של ה"ח"תם סופר" 152 אסרו כל שינוי במציצה בפה ולא התירו לא על ידי סמים ולא על ידי ספוג או שאר מכשירים, אלא ממש בפה. גם בעלי הסוד 153 הרעישו עולמות על זה ועמדו בכל תוקף על מציצה בפה. גם בגרמניה ובליטא 154 החמירו בזה, ואם היו אחדים שהשמיעו את דעתם להקל 155, אזי דבריהם היו יותר להלכה מאשר למעשה.

ופתאום נשמע קול ענות חלושה במחנות המשכילים. הם לא הסתפקו בהבעת דעתם בלבד, אלא יצאו במחאות חריפות נגד כל אלה שלא רצו להסכים לדבריהם, ובין היתר התקיפו את בעל "ערוך לנר" על שהתנגד להם, וכדומה.

כל הוויכוח הזה לא היה לטובת המהר"ץ. המהר"ץ דיבר אמנם רק על

קכה, על הפסוק כל עצמותי תאמרנה. כוונת המהר"ץ היא שעיקר מצות מציצה הוא בגלל הסכנה, וכמובן שזה אינו מקטין את המצוה, אך שייכת לסוג אחר, לבריאות הילד, וע"כ ניתן לכבד בה אדם אחר.

151. הרב מהאלבערשטאט ר' צבי בנימין אויערבאך, התקיף (בביאורו לספר האשכול, "נחל אשכול", האלבערשטאדט תרכ"ח, הלכות מילה, עמ' 122) את המהר"ץ על לא עול בכפו, והמעין יראה שראיית המהר"ץ היא מזה שבעל המאמר בילקוט החשיב את הברכיים כשתי מצוות בהשתחויה לתפילה ובמצות סנדקאות, ואילו את הפה הזכיר רק לתפלה ולא למציצה, וראה שדי חמד, בקונטרס המיוחד לעניני מילה, ביחוד סימן ב, שאסף את כל המקורות שעסקו בענין זה.

152. מהר"מ שיק, או"ח סי' קנב ויו"ד סי' רנד; שו"ת מהרי"א, יו"ד סי' רנח; שו"ת יריעות שלמה, מונקאטש תרע"ג, סי' ה; נהרי אפרסמון, אה"ע סי' מו; בית יצחק, יו"ד סי' צח; שבילי דוד, יו"ד סי' רסב; מנחת אלעזר, ח"א, סי' כו וכן בספרו דרכי חיים ושלום, עמ' שלה, אות תתקי"ג.

153. שדי חמד, קונטרס מילה, סי' א, אות יו"ד בשם בני יששכר.

154. "בנין ציון" לרי"י עטלינגר, סי' כג"כד (ישנות); דעת כהן, להרא"י קוק סי' קמ, וב"זכר יהוסף" לרי"ז שטערן או"ח סי' קו.

155. שדי חמד שם, ריש סימן ב ובאמצע הסימן, בעמ' 83. גם היתרו של ר' יצחק אלחנן (עי' המאסף, שנה ג, סי' ג) היה קשור להוראת שעה מיוחדת במינה, עיי"ש. ועי' ב"שומר ציון הנאמן" מס' 36; וב-Orient 1864, גליונות 330,

אופן המציצה ועל השינוי מפה למכשיר אחר, וגם בזה אין לנו הוכחה שפסק כן למעשה, כי אף אחד ממתנגדיו לא הזכיר שהמהר"ץ שינה בזאלקווא איזה מנהג בענין מציצה¹⁵⁶, מ"מ פקח שכמותו היה צריך להזהר לפני פירסום הכרעה כזו בספרו, ואף אם נאמר שתשובתו אל יעקב רייפמן היתה בתקופה סמוכה לאחר תשובתו של ה"ח"ת סופר" לבעל יד אלעזר להיתר, אך כאשר המהר"ץ פרסם את ספר השו"ת שלו, בשנת תר"י, ידע כבר שההלכה הזו בענין מילה לא הוכנסה לשו"ת חת"ס, ונשארה רק במכתב עתי, ומזה יכול ללמוד לקח, כמו שהחת"ס הוכיחו כבר בסי' שלח, וביחוד אחרי מה שהוא בעצמו כתב (שו"ת מהר"ץ, סוף סי' נג), בענין פאה נכרית: „ובימי ילדותי לא שמעתי שינהגו קולא בזה בכל תפוצות ישראל במדינות פולין, רק חדשים לבקרים באו אשר הרבה פרצו הגדרות, וראוי להוכיחם ולהחזירם למנהגן הקודם...". ואם החת"ס התיר לפעמים משום „עת לעשות", אי אפשר לעשות מהוראת שעה הוראה לדורות וגם נעשה הפעם המהר"ץ מטרה לחצי מתנגדיו, כאילו נתן ידיו למתנגדי המסורה; על יסוד הקלתו בשינוי אופן המציצה, באו המשכילים הקיצוניים והפכו את הקערה על פיה ורצו לבטל את כל ענין המציצה.

אחד מתלמידי ה"ח"ת סופר", רבי חיים צבי מנהיימער¹⁵⁷, יצא בתוקף בענין זה ומזכיר את הרב של ווינה, אך אינו מזכיר את המהר"ץ, אם כי ספרי המהר"ץ היו כבר מפורסמים, ותשובתו נכתבה ביום א פרשת שלח תרל"ו. ייתכן שבכוונה הזכיר רק את רבה של ווינה, כי על ידו נתפרסמה התשובה הזאת של ה"ח"ת סופר", וגם המהר"ץ בנה את יסודו על התשובה הנ"ל, על כן ראה אותו כאחראי לכל הענין.

156. ע"י להלן בפרק על המהר"ץ והחסידים, שהמהר"ץ קיבל כמה מנהגים מהחסידים.

157. עין הבדולח, ניו-יורק תרצ"ג, סימן יג. נולד בשנת תקע"ד ונפטר טז תמוז תרמ"ו; כתב זאת זכרון, עמ' 97-98, בענין נאמנות הרופאים, ע"י תשובת החת"ס יו"ד קעח ובשו"ת מהר"מ שיק הנ"ל. יש להוסיף שמהר"מ שיק בתשובה הנ"ל מפלפל ג"כ בדברי רבו, ולבסוף בא למסקנת בעל „עין הבדלח" שאם באמת יצאה התשובה מידי רבם, בוודאי שלא היתה אלא הוראת שעה, וע"כ לא נכללה תשובה זו בספר תשובותיו, וע"י תורה מציון שנה ד, ד א, שנה ה, ב א ושנה ששית, ג ט וב- AZJ, 1845, עמ' 224, וכן ב- MGWJ של פראנקל, מארס 1845, ובספר אות ברית לד"ר שמואל כהן, קראקא תרס"ג, עמ' 173-218.

ברור שאי אפשר להאשים פה את המהר"ץ ב,,חדש אסור מן התורה", שכן אם הלך לפי תומו וחשב שאם בעל ה,,חתם סופר", אבי שיטה זו, התיר לתלמידו, לא מצא לנחוץ לחקור יותר בנדון, אך גם אם אין פה אשמה גם פיקחות אין פה, כי לפי חריפות שכלו היה צריך להזהר בזה יותר, ולכל הפחות היה צריך להדגיש את הפליאה שהתשובה נעדרת משו"ת ה,,חתם סופר" כנ"ל.

גם מענין זה אנו רואים עד כמה כיבד והעריץ המהר"ץ את בעל ה,,חתם סופר" גם לאחר פטירתו והתגאה בדבריו כבמשנה מפורשת, באמרו ,,וכבר הורה זקן".

אם בעל ה,,חתם סופר" לא הזכיר אף פעם את עדיפות המהר"ץ על רבני דורו, בנכונותו להלחם עם המשכילים, בדרכם הם ובלשונם, כיון שלא רצה בשום אופן לשתף את ההשכלה במלחמת הקדש נגד ההשכלה, אפילו לא את ההשכלה מסוגו של המהר"ץ¹⁵⁸, נמצאו בגאליציה רבנים מספר שעודדו אותו במלחמתו זו, והזכירו לו אפילו את ידיעותיו הרבות, הן בתורת ישראל והן בחכמת ישראל והעולם¹⁵⁹. אי אפשר להעלים עין מהעובדה שתקופה זו, החל מחוק הסבלנות של יוסף השני עד מהפכת תר"ח, היא, במובן ידוע, ,,תור הזהב" של ההשכלה¹⁶⁰, והמשכילים טענו בפה מלא, שהגיע הזמן להקדיש את כל המרץ למלחמת פנים נגד ה,,בערות" של העם היהודי, כביכול¹⁶¹. היו שהעניזו להיכנס אל הקדש פנימה ותיקנו את כתבי הקדש¹⁶², ואילו אחרים ראו בדברי חז"ל סיפורים בדויים¹⁶³.

158. עי' במישור שנה ז, גל' רעא-רעב, במאמרו של ד"ר דה פריז על תכנית בית מדרש לרבנים באמסטרדם, ועל פעולת ר' יוסף צבי הלוי דינר (שזכה לתואר רבי שמשון רפאל הירש ההולנדי).

159. עי' בדברי ר' אברהם יענר הראב"ד דקראקא, בספרו (שו"ת צלותא דאברהם סי' כא) ,,כי ידעתי אשר עוז לו לצאת לעזרת ד' בגבורים ללחם מלחמת ד' וכו' " ועי' גם בהסכמת בעל ,,ישועות יעקב" לספר ,,תפארת למשה", המעודד את המהר"ץ למלחמה נגד שד"ל, עיי"ש.

160. עי' השכלה און חסידות, לר' מאהלער, פרק ב, ניו-יורק 1942, על היסודות הפוליטיים והחברתיים של ההשכלה, ועי' ספר וסייף להד"ר משה כרמלי, ירושלים-ניו-יורק תשכ"ז, עמ' 186-194.

161. עי' החלוץ תרי"ב עמ' 19-39. יה"ש למד בבחרותו אצל רבי שלמה קלוגר (עי' חוברת ד, עמ' 16) אך בכל הזדמנות הוא מתקיף את רבו.

162. Urschrift של גייגער, ברעסלוי 1857, וביחוד בפרקים הראשונים.

163. שי"ר בתולדות רבי נתן בעל הערוך, הערה מה, וכן יש"ר, ,,כרם חמד".

תלמידיהם אחריהם הטילו דופי באגדות חז"ל ולעגו להן¹⁶⁴, ואילו תלמידי תלמידיהם המשיכו בהתקפותיהם נגד כל הקדוש והטהור במסורת הישראלית¹⁶⁵, ואף פתחו במלחמה חריפה נגד רבני הדור¹⁶⁶. מטרתם היתה ברורה אם יצליחו להשפיל את כבוד הרבנים בעיני ההמון¹⁶⁷, ממילא תהא ידם על העליונה¹⁶⁸.

לפתע התייצב כנגד המשכילים מתחרה חדש, דוקא ממחנות היהודים הנאמנים, ה"אדוקים" כלשונם, ונוסף לזה רב מפורסם, היודע לשנות את פרקו גם בחכמות העולם. עד מהרה הכירו המשכילים הקיצוניים שנגדו עליהם להלחם בתכסיסי מלחמה אחרים, וכך החלה מלחמה נמרצת בין המהר"ץ ובין המשכילים הקיצוניים, ואמנם הכירו הרבה מגדולי הדור בכשרונות המהר"ץ בשדה קרב זה ועודדו אותו, כי ידעו שתפארתם תהיה על הדרך הזו.

כהוכחה שהמהר"ץ ראוי היה לכל הכבוד הזה מצד ה"חתם סופר" ומיתר גדולי דורו אביא כמה מובאות מספרי המהר"ץ המוכיחות לעין כל, שכל משאת נפשו ומגמתו של המהר"ץ, היו להגן על קיומה של התורה, הכתובה והמסורה, ובכל מרצו נלחם את מלחמת הקדש בגאליציה ומחוצה לה¹⁶⁹, אך לפני כן נביא מכתב של המהר"ץ¹⁷⁰, מי הדריכו ללמוד תורה לשמה, והימנו נבין יותר את שיטת בעל "חתם סופר", כלפי המהר"ץ, כי גם חברו רבי אפרים זלמן מרגליות הלך באותה השיטה:

"מורי ורבי הגאון רבנו אפרים ז"ל מלבד עוצם חריפותו ובקיאותו בשני התלמודים ובכל ספרי הפוסקים ושו"ת קדמונים ואחרונים, הי' חוץ

עמ' 136-137, בענין גזירה שוה.

164. יה"ש החלוץ 127 א, בהערותיו לדברי רנ"ק במונה"ז, שער יד.

165. אברהם קרוכמאל במאמרו על כחא דהיתרא (שם, מספר ג, עמודים 25-37).

166. כמעט כל מכתבי העתים של התקופה עומדים בסימן מערכה זו.

167. עי' כרם חמד ט עמ' 49-50.

168. החוברת הנ"ל של יה"ש, מספר ג, ממאמר ראשון והלאה. אחדים הסתתרו

מתחת לאיצטלא דרבנן או בכינוי כל שהוא, והתקיפו את גאוני הדור, כמו

שעשה ביהמער בהערותיו נגד ה"חתם סופר" ועי' כרם חמד, ט, עמ' 78-79.

169. הלא כל הספר "מנחת קנאות" של המהר"ץ מוקדש למלחמה הזאת, והמהר"ץ

מתדיין שם גם עם קברניטי האומה, על שאינם מרימים קולם כשופר ואינם

חשים לעזרת עמם, בעת שסכנה גדולה מרחפת על ראשו והם יושבים

בחבוק ידיים, עיי"ש.

170. נמצא בהוספותיו של בודק לספרם של טריביטש-חיות, קורות העתים, סי' לט.

לזה בעל זכרון גדול, ופעם אחת הראיתי לו ספר אמונת חכמים, לר' אבי עד שר שלום אב"ד דוויניציה, ואמר לי כי זה חמשים שנה אשר ראה ספר זה ועוד הגיד לי דברים נכבדים אשר קרא בו והיו רשומים בזכרונו; ותורת אמת בסברה ישרה כדרך הראשונים היתה חשובה וספונה אצל, והי' בטבעו שונא את הפלפול של הבל כדרך הנהוג והאהוב לבחורי הזמן. ופעם אחת הייתי אצלו ובא רב אחד מקהילה קטנה, והתחיל להציע לפניו איזה חידושים דלים ורזים. ומיד כאשר כלה הרב את דבריו, רץ הגאון הנ"ל לארגז ספריו והוציא ספר אחד, קובץ פשוטים שונים, והראה לו שדבריו נמצאים שמה ככתבם וכלשונם, ואמר לו ג"כ: אם הייתי יודע בבירור כי תעמול באמת בתורה, ללמוד גמרא ופוסקים ראשונים ואחרונים, להורות הוראה לאמיתה וכהלכה (שם כנראה יש טעות סופר בדפוס) אזי כבר יצאת החוב המוטל עליך, והייתי מוחל לך על אשר התלבשת בטלית של אחרים, אבל עתה בראותי כי עקרי הדינים נעלמו ממך ותעמל בענינים טפלים, הנני מוכרח להראות לך כי מה שלך אינו שלך ומה שאינו בידך מוכרח הוא לך. וכאשר הלך הרב הזה לדרכו אמר לי הגאון ז"ל, אתה ידעת דרכי ונתיבתי מאז, לחבב את לומדי התורה מאד מאד, ומיד כשאני מכיר באיש כי יש בו ריח תורה, אני מכבדו ומנשקו ומפרסם שמו ברבים. וכבר הרגלתי לבאר מליצת חז"ל אסתירא בלגיני קיש קיש קריא, היינו בימים הקדמונים שהיתה מעלת התורה חשובה עד למאד, מיד שהי' לו לאדם חלק כל שהוא בתורה, הי' מפורסם לכל. אכן בזמננו כח הענין משפל עד לעפר, הנה החוב מוטל על המפורסמים, המוכתרים בכתר שם טוב, להאציל מכבודם והודם על כל בעלי תורה למען תגדל תפארתם בקהל¹⁷¹. אולם כל הכבוד הזה הוא נאה רק בהלומדים לשמה, היינו להבין דברי הש"ס והראשונים, אם שלומדים להתגדר בפני האנשים, בכל זאת הנה כוונתם להשלים עצמם באמת כפי אשר נאות לדעת כללי ופרטי התורה אבל אותם הלומדים פלפול של הבל, איזו קושיות ותירוצים בסוגיות פרטות, ושאר עניני תורה המרובים לא ידעו, באלו אמרו כל הלומד תורה שלא לשמה נוח לו שלא נברא. עכ"ל המהר"ץ בשם רבו הרא"ז מרגליות.

היודע כי בתקופתו סילפו המשכילים את המושג תורה שבע"פ בטענה

171. עי' תולדות שלמה, לנכדו של המהרש"ק, לבוב תרח"ם, מעמ' לד ואילך באיזה אהבה קרב הרא"ז את ר' שלמה קלוגר כאשר הגיע לברודי, וכך נוכל להבין מדוע נסעו הרא"ז ובעל יד המלך עם המהר"ץ עד זאלקווא, כדי לכבדו לפני עם ועדה (עי' מכתב „הרואים“, השחר, חלק יא).

כי לכל דור ודור יש רשות להוסיף ולתקן, להחליף ולגרוע, לפי צרכי הדור ודרישותיו, מבלי להתחשב אם השינויים מתנגדים למקובל מסיני ולמסורת הדורות הקדומים, הוא יבין לרוחו של המהר"ץ וידע להעריך את המלחמה שלו וגם מטרת ספרו, נגד התועים בדרכי החיים.

בהקדמתו לדרכי ההוראה מציע המהר"ץ את שיטתו בצורה ברורה: „קורא נעים, עוה"פ הנני נותן בידך פרי תבונתי אשר עלה במצודת שכלי, אחר עמל ויגיעה רבה, וגם הפעם לא הרחקתי עצמי מן המטרה אשר שמתי מאז נגד עיני, בחבורי הקודמים¹⁷², שיהי' כל מגמתי רק להשלים חכמת התורה והדת ככל הצרך, לפי העקרים והשרשים אשר מונחים להם ליסוד קיים ולא הלכתי בגדולות ובנפלאות בענינים רחוקים ובסברות זרות, אשר לא יועילו ולא יצליחו... ועוד נודע לי ידיעה נאמנה, כמו שהודיע הרמב"ם לנבוכי זמנו, על ידי השלמת חכמת הדת, ונרפאו אנשי דורו משתי המחלות היותר מסוכנות, היינו מהכפירה מצד אחד ומן האמונות הטפלות מצד השני, וכאשר פעל הוא הטוב לעמו בזמנו אז, כן אמנם תקותי נכונה בצור ישראל וקדושו, כי אם גם היום ישתדלו רבני הדור להשלים חכמת ישראל ככל הצרך לה בזמננו זה, אשר לא תספיק החקירה וההלוך בפרטי המצוות בלבד, כי נוסף עתה החוב על המתבוננים, לדעת קורות האומה מאז, וערך מצבה להעם אשר ישבו בקרבם¹⁷³. וחכמת הבקרת אשר פרצה בזמננו מעל לגבול ועמלו הבונים לברר האמת מתוך השקר, תבן מתוך הבר ואוכל מתוך הפסולת, גם היא תעזר מצדה לגלות נסתרות וצפונות בחיי האומה במה שנוגע לתהלוכותיה והנהגותיה, ולהכיר ולהבין את הסבות אשר סבב ה' לפעול עמידתנו בגולה משך זמן הארוך, ולהודיע לנו ג"כ קצת טעמים וסברות על איזהו תקנות חכמינו ז"ל".

בדברו על הקשר שבין תורה שבכתב ותורה שבע"פ — הוא אומר¹⁷⁴:

172. לפני ספרו זה הופיע ספר תורת נביאים, בשנת תקצ"ו.

173. אין המהר"ץ מתכוון לומר שהתורה זקוקה להסכמת החכמות החילוניות, כי תורת ד' תמימה, אלא רעיונו הוא כי במדע הטהור ובחכמות האמיתיות אין ניגוד למה שכתוב בתורה, ומי שמשיג את החכמות הכלליות ייווכח שהן עוזרות להבין את המקובל בדת משה וישראל. וביחוד יכולים להבין הרבה דברים על ידי ההיסטוריה.

174. בראשית ספרו מבוא התלמוד. לספר הזה היה הד גדול בין חכמי הדור, ובעתונו של פירסט כמעט שתורגם כל הספר; OR, המוסף הספרותי, 1845, מספר 251, 284, 327, 436, 553, ועי' גם AZJ לפיליפסוזהן, 1845, עמ' 795.

„כי התורה הקדושה נחלקת אצלנו לשני חלקים, והיא התורה המצויה עתה אצלנו כתבה משה על פי ה' וחלק השני נקרא תורה שבע"פ, היינו כי מסר ד' בסיני פירושים וביאורים להבין תורה שבכתב, מפני שבהעדר תורה שבע"פ אזי ברוב הפעמים עניני תורה שבכתב המה כספר החתום ואין להבינם בשום אופן, וגם נמצאים בתורה הרבה כתובים סותרים זא"ז ואין ליישר הסתירות רק על ידי הפירושים אשר נמסרו לנו בע"פ".

ובכיוון זה הוא ממשיך בדברו על היחס שבין ההלכה והאגדה: „ונשאר לנו עוד לדבר מענייני אגדה, אשר הם חלק גדול מן התלמוד ומקצוע גדול בתורה, והגם שאין בהם עניינים הכרחיים ונצרכים להלכה ולמעשה, הנה מעלתם גדלה עד מאד מצד אחר, כי באו להשלים אותנו בדרכי האמונה הטהורה ובכל העיקרים והיסודות אשר דת משה וישראל הוטבעו עליהם... ואם הלכות קבועות בהוראה מלמדות אותנו מעשה המצוות בחובות האיברים, הנה יבואו האגדות מצדם, ללמד אותנו חכמת הדת בטהרה ואפני עיקרי האמונה: היינו יחוד ה', גמול ועונש, מענין בחירה חפשית אשר ביד האדם, מן המלאכים ורוי הנבואה, מהשגחת השי"ת על כל הברואים. מאיכות הנפש והשארית, מן האמונה בביאת המשיח ובתחיית המתים... " 175. וכן הסביר המהר"ץ בהרבה מתשובותיו את השקפותיו הנ"ל 176.

כן ידע בחכמתו לחסום את הדרך בפני המלעיגים על מלאכי אלקים, והנה דוגמה אחת אופיינית, על השאלה אם מותר לחקוק בטבעת את המלים: „ואתה ד' מגן בעדי", מביא המהר"ץ 177 בשו"ת שלו, ח"א, סי' יא, את דברי בעל כנסת יחזקאל סי' לז: „וכי משה רבנו אשר דברו ה' פנים אל פנים, ושלמה אשר נאמר עליו ויחכם מכל אדם, לא ידעו להמציא ענין הדפוס, עד שקם אחד מחכמי האומות בדור האחרון והמציא המצאה זו? אלא וודאי לא הי' ענין הדפוס נחוץ אליהם אז, דדברים שבע"פ אי

175. שם, החל מפרק יז, והחלק הזה על האגדות נדפס גם בראש ספרי עין יעקב או בפנים. רבי יוסף זכריה שטערן משאוועל (בספרו תהלוכות האגדות, ווארשא תרס"ב) עוסק הרבה בדברי מהר"ץ ועוד חזון למועד.

176. עוד ידובר ע"ז להלן בפרק על „הגהות מהר"ץ".

177. בשו"ת „קבוצת הכסף", ח"ג, סי' תקצו (להרב מפאדובה, כת"י בספריית מונטיפיורי בבריטניה, עמ' 195-196) ועי' הגהות מהר"ץ ליומא לה א, שחכמת הדפוס היתה ידועה לבר קמצר, שידע לכתוב את השם בן ד' אותיות בארבעה קולמסין בבת אחת. וצ"ע. ועי' ב-Orient 1840, עמ' 490; החלוץ, חוברת ג, לבוב תרי"ז, עמ' 60-61.

אתה רשאי לאמרם בכתב ודברים שבכתב החוב דוקא על קלף ובדיו"..." כך הגיב המהר"ץ בחכמה, כי ידע שבני דורו המשכילים ילעגו לגישה כזאת ויעמידו את דברי הגאון הנ"ל ללעג לפני כל, ועל כן מהר להסביר כי באמת לא קם כמשה רבנו בנבואה וכשלמה המלך בחכמה, אולם השי"ת חילק גבולות הזמנים ולא כל העתים שוות, ולכל דור ודור זמנו ומקומו, והכל ברצון השי"ת שהוא קורא הדורות מראש¹⁷⁸.

כאשר נשאל המהר"ץ אם מותר ללמוד בספרי חכמה בשבת, פסק (שו"ת מהר"ץ, ח"א, סי' יב) בכל חומר הדין ולא התחשב עם הזרמים החדשים בדורו¹⁷⁹ באמרו שהשלחן ערוך הוא לפני אנשי דורו כתורה חתומה¹⁸⁰ וממנו אין לזוז, והתיר לקרא בהם רק אם הכתב וגם הלשון הם

178. עי' תשובות חת"ס, חלק ששי, סימן סא, על ענין הדפוס.

179. עי' דרכי ההוראה בסימן האחרון ובמנחת קנאות, עמוד יח (עי' בשו"ת "קול מבשר" לר' משולם ראטה, סוף סי' כט). ועי' "פליטת סופרים" לר' יהושע העשיל לעווין, ווילנא תרכ"ג, עמ' ח, שבתאריז על המהר"ץ הוא מדגיש במיוחד את תכונתו זו שידע ללכת נגד רוח בני דורו. ואין לתמוה מדברי המהר"ץ (שו"ת ח"א, סי' נג), המסיים שם: "אכן אם יבין רו"מ כי לא ישמעו אליו, אז יעלים עיניו, ומוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידים, וכשם שמצוה לאמר דבר הנשמע כך מצוה שלא לאמר דבר שלא נשמע", כי שם מדובר על ענין התלוי במחלוקת, עיי"ש, וגם שם החמיר המהר"ץ ורק בתור עצה טובה להאב"ד סיים ככה, ועי' בשו"ת רדב"ז, ח"א סי' קפו, כלל גדול בענין שאלות אלו. גם הנושא אשר עליו מדבר המהר"ץ (בשו"ת ח"א, סי' מו), בתקיפי הקהל שעברו על החרם, ואין אפשרות לשכנעם שיופיעו לפני חכמי העיר להתיר להם את נדויים, אינו סותר את הנחתנו, כי שם התיר המהר"ץ להתיר נדויים שלא בפניהם ולהודיע להם על זה, לא מפני שצריכים להיכנע לתקיפי הקהל, אלא לטובת יתר בני הקהילה, שבגלל פרנסתם באו במגע עם התקיפים הללו, וע"כ התיר שם המהר"ץ אבל לא מפני האיום. ועי' בדברי יה"ש (החלוץ, לבוב תרי"ז, עמ' 56-57), שלעג לדברי המהר"ץ ובא בטרוניה עליו ועל יתר גדולי הדור. מכתבו של לעאפאלד לעף למרדכי דובעש (שם, עמ' 161-176), מלא דברי חירוף וגידוף על עקשנות רבני הדור שאינם נכנעים לדרישות הזמן ותמורותיו.

180. בשו"ת מהר"ץ ח"א, סי' לב, מתגאה המהר"ץ בבני גאליציה, באמרו שאפילו אם ימצאו פורקי עול בגרמניה, המוכנים למסור ספרי תורה לערכאות או לבעלי דת אחרת, הרי בגאליציה לא יעשו כזאת, ועי' בשו"ת גטע שורק,

קדושים¹⁸¹. ועי' גם בשו"ת מהר"ץ ח"א סי' לב, בדברו על תרגום השבעים¹⁸².

מכתב ה"ח"תם סופר" אל המהר"ץ (מספר דרכי ההוראה, סימן ו)

שיל"ת, פרעשבורג עש"ק י"ב אדר שני תקצ"ז, לפ"ק.

שלום וכל טוב לידיד נפשי הרב הגאון הגדול המפורסם המופלג כש"ת מהור"ר צבי הרש חיות נ"י אב"ד ור"מ דק"ק זאלקווי יצ"ו.

יקרתו הגיעני עם הכנסת שבת, טרם אשים עיני על נעימת אריכת דבריו, אשיב מיד להוציא מלבם הטהור על מה שכתבתי במכתבי הקודם החדש אסור מן התורה, הנה לא כתבתי ערלה וכלאים ופגול לא ירצה, כי אם החדש, כי מזקנים אתבונן שראוי להיות ממקימי התורה, ונזהרו מלפתוח פתח ולחפש קולות לפריצי עמנו, אשר אותם הם מבקשים, ואם ימצאו סדק כמחט של סדקית יפרצו פרץ על פני פרץ.

יראה רומכ"ת בתשובות מיימוני בחלק ד' בה' שמחות, על דבר קל לישא אשה בתוך שלש רגלים שמתה אשתו, כתב וז"ל תן לבך לדברים, פן יצא פרצות גדרים ואיש הישר בעיניו יעשה, כי יתלו הדבר בגדולים, ויפרצו בו שועלים. אני כתבתי הלנת מתים יש בו עשה ולא תעשה, כי על כל פנים הרמב"ן כתב כן, ואין נפקותא לדינא בזמן הזה, וטוב להעלות האסור¹⁸³, ומר נ"י ניתלה בדעה דחוויה של החות יאיר, שכתב שכל עיקרו אינו רק מדרבנן ואין מגלין הדבר, כי בעוה"ר רבו אלו בזמנינו עד שיאמרו אין אנו חוששין לדברי רבנן ה' לא צוה. ובעוה"ר הגאון בעל נודע ביהודה נכשל בזה במה שרצה וסמך להתיר

או"ח סי' נט, בסוף.

181. ועי' שו"ת זכר יהוסף, או"ח סי' קך, באריכות על כל המסתעף מזה.

182. התשובה הזאת נזכרת גם בשו"ת אהלי יעקב, לר' יעקב יוטעס, לבוב תר"ח,

סי' ו, בשינויים מרובים (בספרו השני „שארית יעקב", סי' נא, לבוב

תרח"ם, הוא מתלונן על שהמהר"ץ לא הזכיר דבר בשמו, ומכל מקום הוא

מכבד את המהר"ץ עד מאד, והתארים בתשובה הנ"ל, הם הוכחה לכך).

בסוף הפרק אביע פליאה על ר' ישראל דוד בית הלוי, המחליט, בחוברתו

על המהר"ץ, שגם לו נראה שלבו של החת"ס לא הי' שלם עם המהר"ץ.

האם כך היא דרכה של תורה, שהאחרון יענה אמן על דברי הראשון, בלי

לברר את הדברים? בטוחני שישוב ויעיין עוד בזה.

183. עי' בהערת המהר"ץ בספרו דרכי ההוראה (שם, יט ב), בסוף העמוד.

בשעת הדחק ובהפסד מרובה כתיבת גוי בחנות בשבת, ונעזר מדעה דחויה ברמ"א הלכות שבת סי' ש"ו¹⁸⁴ שכתב גלחות לא דאורייתא והוא יפה פסק לסמוך באמירה לגברי דרבנן על דיעה זו — עיי' גו"ב מה"ת חאו"ח סי' כ"ט וסי' ל"ג — אולם במחילת כבודו היקר האמבטי והרשעים כותבים בשבת על דעת שהוא דרבנן, והם אינם חוששין לאיסור דרבנן ה' לא צוה ובכזה נאמר: חכמים הזהירו בדבריכם, ובזמן הזה בוודאי רבים ישתו הבאים אחריהם, וכבר רבים שתו.

הביא רומכ"ת בתשובתו הקודמת דברי הריב"ש סי' צ"ד כי שורה אחת קטנה ורמז קטן שאין לחייב קנס, כי יכול לטעון אייתי לי ראייה דכהן אתה ותו לא, ומי שרצה לסמוך להקל על זה, כבר מחא לי' מאה עוכלא בעוכלי בתשובות מהרי"ט סי' קמ"ח סי' קמ"ט וצווחו ככרוכיא והרעישו העולם.

ומ"ש רו"מ מן שו"ת הרשד"ם, לא כתב אלא לסמוך על עד מפי עד בשבויה, ומטעם ספק ספיקא, ורומכ"ת הוסיף להקל אף בחליצה אשר לא נזכר בדבריהם, אולי בספר משא משה, אשר הביא רו"מ, נזכר כן, כי זה הספר אינו ת"י; ואם לו נמצא כן לאחרון אחד, לא מפיו אנו חיים, ולמה לנו לגבב קולות ולפרסמם! וצויתי להעתיק אל רומכ"ת מה שכתבתי לא כביר בענין זה למו"ח הגאון מהר" עקיבא איגר אבדק"ק פוזנא, בענין דברי כפתור ופרח, שנגע רומכ"ת בתשובתו הראשונה.

ומה שהעיר רומכ"ת מדברי הגאון בעל בית אפרים סימן ו', במניעת כהנים לדוכן בכל ימות השנה, כבר השבתי על כל דברי הגאון בעל בית אפרים בחייו של אותו צדיק¹⁸⁵, והרי פרי חדש עצמו אע"פ שהביא בשם ספר המקצועות, שכל דאית ליה נדה בביתו אסור לעלות לדוכן, סיים שאין לפרסם הדבר. והנה פרו"מ גילה מסתיר במכתבו היקר מכבר, בענין מאכילין הקל הקל דבשבת נוכל לומר הואיל והותר לחולה שיש בו סכנה, א"כ בכל שבת נמצא בכל עיר יולדת או מילה, ובכל שבת נאמר הואיל, ישמור עצמו מסברות כאלו¹⁸⁶ ובר"פ מי שהחשיך אמרינן: עוד אחרת היתה ולא רצו חז"ל לגלותה! ויעיין רומכ"ת גו"ב מה"ת, חיו"ד סימן פ', דברי השואל גנובים מספר בשמים ראש ותשובת הגאון גו"ב אינה מספקת, ומוטב ה' שלא להדפיס תשובה זאת, שלא ליתן יד לפרשעים המשחיתים בתער, ות"ל יתברך אני כתבתי בזה תשובה ארוכה ועלתה

184. עי' או"ח הלכות שבת, סימן שמ, במג"א סק"י בד"ה משמע.

185. עי' תשובות חת"ס, או"ח, סי' כג.

186. עי' שם, סימנים עט. פב.

בידי בעזרת השי"ת ודברי עשו פרי בעירי ובמקומות המקשיבים לקולי,
היינו החדש אסור מן התורה בכל מקום ובכל זמן, ובזמן הזה יותר ויותר.
והרוצה להתנאות לפני השי"ת ¹²³⁴⁵⁶⁷ועם עדת בני ישראל הכשרים העומדים
על משמרתם משמרת הקודש באמונה, וכאשר אני מונה את ר"מ בתוכן,
אשר מגמתו לגדר גדר ולעמוד בפרץ, יתחדש כנשר נעוריו ורע לא יבוא
במגוריו וה' ירום כסאו והוד קרן תפארתו ויהא רעוא שאהי' שליח לדבר,
כי הנני לטובתו בכל עת ועונה, יקראני ואענהו מוקירו ואוהב נפשו
משה"ק סופר מפ"פ דמיין.

לבסוף הובא העתק מתשובתו לחותנו רבי עקיבא איגר, שהובאה גם
בשו"ת חת"ס, חלק יו"ד סי' רלו.